

He Muka

HE PITOPITO KŌRERO NĀ TE TAURA WHIRI I TE REO MĀORI

Putanga 4 (2) ▼ Ngahuru 1991

ISSN 0114-6017

HUI KI NGĀ KAIWHAKAAKO O TE KURA O HOANI WAITITI

Tokotoru ngā māngai o te Kura o Hoani Waititi o Waipareira i hui mai ki te Taura Whiri i te Reo, i tā rātou hui i Kirikiriroa ki te kōrero i ō rātou māharahara ki ngā whakahaere o ngā Kura Kaupapa Māori. Ko tō rātou tino mānukanuka, anō nei kāhore te Tāhuhu o te Mātauranga e aro mai ana ki ngā kaupapa o tēnei whakahaere ēngari e whai kē ana i ngā tikanga o te kaupapa reo rua, engari ahakoa tēnei, kei te ngaro haere tonu te reo i waenganui i ā tātou tamariki, mokopuna hoki. Ka uru atu ā tātou mokopuna ki ngā kura tuatahi, ngaro tonu atu te hiahia whai atu i te kaupapa i te mea kāhore e aro ana ki te reo. I te mea kāhore ngā kura tuatahi e ū ana ki te kaupapa, ko ngā kōhungahunga te papa. Me kore ake rātou, i ara ake ai ngā Kura Kaupapa Māori. Nā runga i ngā korero i puta i roto i taua hui ka whakaae te Taura Whiri i te Reo, ki te kore ngā Kura Kaupapa Māori, e kore te reo Māori e ora, ahakoa ngā Kōhanga Reo. Ka whakaaetia e te Taura Whiri i te Reo Māori, kia pānuitia ki ngā tōpito o te motu tēnei kōrero, arā:- E KORE TE REO E ORA KI TE KORE NGĀ KURA KAUPAPA MĀORI.

NGĀ HUI TAKE PĀHO

Mai i te iwa o ngā rā o Hui-tanguru ki te 16 o ngā rā o Poutū-te-rangi i tū ai ngā hui i karangatia e te Minita Whakawhiti Mōhiotanga. I tū ēnei hui i Ōtautahi, i Rotorua, i Whangārei me Porirua. Ko te tino kaupapa o ngā hui, he tono mai nā te Minita ki te iwi Māori mō o rātou whakaaro ki ngā take e pā ana ki nga mahi pāho i runga i ngā reo takiwā. Kāore tēnei kāwanatanga e whakaae ana mā ngā Kōti whakawā e whakatau ngā tikanga e pā ana ki ngā mahi pāho. E ai ki te Minita, kua roa rawa te iwi Māori e tautohetohe ana i ngā mahi pāho, ā, ka riro kē mā ngā Kōti whakawā e whakatau me pēhea. Kua tae tēnei ki te wā, e ai ki te Minita, e mahi tahi ai te iwi Māori me te Kāwanatanga ki te whakatakoto i tētahi kaupapa e whai hua ai ngā whiriwhiritanga i waenganui i ngā iwi Māori me te Kāwanatanga. Kāore anō i puta noa ngā whakatau a te Kāwanatanga.

JENNY JACOB – KAIRANGAHAU

Ko te māmā, he Pākehā nō Poihākena. Ko te pāpā, nō ngā kāwai rangatira o Ngāti Raukawa ki te tonga. Ko te marae ko Ngātōkōwaru. I te Whare Wānanga o Wikitōria i roto o te Whanganui-a-tara a ia e ako ana, ka wātea te tūranga rangahau i roto i te Taura Whiri i te Reo Māori, tere tonu tana kapohia e te Taura Whiri. Ko Jenny Jacob te ingoa o te wahine nei, kei te taitamariki tonu, arā, kāore anō kia toru tekau ōna tau, kua whiwhi a ia ki ngā tohu mātauranga teitei o tau iwi.

Nō te wiki tuatahi o Pipiri ka takahia te “marae” o te Taura Whiri i te Reo Māori e ngā rangatira o Ngāti Raukawa. Nā rātou i mau mai tā rātou tamāhine, mokopuna ki te Taura Whiri. I mihia, i hākaritia ngā manuhiri, ā tutuki pai ana ngā whakahaere o taua pō.

He mahi tino uaua ngā mahi mā te kairangahau. Ko ētahi o āna mahi he kimi kupu hōu, he kohikohi kōrero, he whakahaere i ngā kura mō te reo, he takawaenga mō te Taura Whiri me ētahi atu whakahaere, manatū, tari rānei. Otirā, he maha ngā mahi māna, kia tūpato! Ahakoa te Pākehā o tana āhua, he kōi tana wairua mō ngā tikanga Māori ā, he reo rua hoki. Ka tūtaki koutou ki a ia, kaua e hopo, e whakamā rānei te kōrero Māori atu kia a ia.

TE KURA MŌ NGĀ KURA KAUPAPA MĀORI

Kua whakatauria e Te Taura Whiri i te Reo Māori kia tū tētahi kura whakapakari i te reo o ngā kaiako o ngā Kura Kaupapa Māori. Kei Tūrangaewae tēnei kura e tū ana, atu i te 31 o ngā rā o Here-turi-kōkā ki te 3 o ngā rā o Mahuru. I tua atu i ngā Kura Kaupapa Māori, kua whakaaetia e Te Taura Whiri me whakauru mai ki roto i te kura ngā kaiako o ngā Kura Reorua me ngā Kura kei te whai i ngā tikanga rumaki i roto i ētahi o ā rātou karaehe. Nā te kore pūtea mō tēnei take kua whakatauria me tono atu ki ia tangata ka haere mai ki te kura kia utua kia whā tekau tāra hei āwhina i te kura.

Nō nakua tonu nei ka kōrero whānuitia te Kura Kaupapa Māori; tokomaha hoki ngā mātua kei te pīrangi kura pēnei mō ā rātou tamariki. Engari, kāore anō pea kia tino mārāma ki te iwi whānui he aha te āhua o tēnei tūmomo kura, he aha hoki tōna rerekētanga ngā Kura Reorua, me ētahi atu o ngā kura.

Nō whea te ingoa nei “Kura Kaupapa Māori”? Ki taku mōhio nā Pita Sharples o te Marae o Hoani Waititi, i whakahua hei kupu whakamārama i te āhua me te tūhāhā o te Kura o Hoani Waititi nā rātou o te marae o Hoani Waititi i whakatū. I tūhāhā ai taua kura nā te mea e hāra nō te Tari Mātauranga te whenua, te wharekura me ngā kaiwhakaako. Nō muri mai ka tīmata ko te Kura o Hoani Waititi me tō Ruamatā. Ko tērā i tū anō ki runga marae engari nā ngā mātua o ngā tamariki i whakatū. Kātahi ka tū ko te Kura o Waipareira, engari ko tēnei i tipu mai i tōna Kōhanga Reo. Otirā, he kura tūhāhā anō rāua. Nā ēnei kura e toru i para te huarahi, hāunga e whai ana ia kura i tāna ake kaupapa. I tua atu o ēnei kura, kua tīmata kē ētahi o ngā Kura Reorua ki te rumaki i ētahi o ā rātou tamariki i roto i te reo, me tō rātou whakahuahua he Kura Kaupapa Māori tō rātou kura. Kotahi pea te āhua ōrite o rātou katoa, arā, ko te whakaponu ko te reo Māori anake te reo kōrero, te reo tuhi me te reo whakaako o roto i tō rātou kura.

I roto i ngā hurihanga nui mō ngā kura katoa i raro i te kaupapa “Ngā Kura mō Āpōpō” i whakatauria he “Rōpū Mahi mō ngā Kura Kaupapa Māori”. Kātahi anō pea ka mau te ingoa nei, “Kura Kaupapa Māori” mō ēnei kura katoa. Heoi anō, nā John Tāpiata i whakatū te rōpū nei hei whakatakoto kaupapa e whai mana ai ngā kura nei i roto i te Ture Mātauranga.

Ko te rōpū nei nō ngā Kura Kaupapa Māori o taua wā me rātou e āhua tautoko ana i taua kaupapa. Otirā nā rātou i whakatakoto ngā kōrero e taea ai te kī he aha te Kura Kaupapa Māori; nā rātou anō i whiriwhiri, i whakatakoto te kaupapa ārahi i ngā Kura Kaupapa Māori i roto i ā rātou mahi. Koia tēnei ko te Aho Matua. Nō reira, i runga i te pātai he aha te Kura Kaupapa Māori, ka taea te kī ko ēnei ōna āhua:

1. He whānau Māori te hunga whakatū, whakahaere, pupuri i te mauri o te kura, e.g. Kōhanga Reo, Komiti Marae, mātua o ngā tamariki, Komiti Whakahaere rānei.

2. Ko te reo Māori te tino reo o te kura.
3. Ko te “Aho Matua” te kaupapa ārahi o te kura.
4. I tīmata mai te kura i waho o te Manatū Mātauranga.
5. E hāpaitia ana ngā mahi o te kura i raro i ngā tikanga me ngā āhuatanga ako a te Māori.

Ko ēnei rā ngā whakatau a te Rōpū Mahi mō ngā Kura Kaupapa Māori. Mehemea i mutu mai i konei kua pai noa iho. Kāore, he whakaaro kē tō te Manatū, he whakaaro kē tō te Kāwanatanga, he whakaaro kē tō wīwī tō wāwā. I te mutunga, waimeha noa iho te pūrongo a te Rōpū Mahi i whakatakototia ki te aroaro o te Minita Mātauranga me te Kāwanatanga. Mehemea kāhore te komiti mō ngā Kura Kaupapa Māori o Tāmaki-makau-rau i rāpaki i a rātou hei tauā āki i te Minita me te Kāwanatanga kua tino mate tēnei take nui. Nā tō rātou kaha i uru ai te Kura Kaupapa Māori ki roto i te Ture Mātauranga o 1989.

Nā, kua whai mana ngā Kura Kaupapa Māori i roto i ngā ture o te motu, hāunga kei te Minita Mātauranga tonu te mana whakatū. Otirā, i runga i ngā tono a tēnā kura, a tēnā kōhanga reo, a tēnā whānau, mō tētahi kura kaupapa Māori mō rātou, kei te Minita te tikanga. Nā te mea, ko Maris O'Rourke te waha me te tino kaimahi a te Minita, he mana anō kei a ia, arā, he mana whakaae, whakahē, whakakore rānei. Nā reira kia tūpato tātou Māori mā.

E ai ki ngā kōrero kāore a Maris i te pīrangi whakapau moni mō ngā kura kaupapa Māori te take. Heoi anō nā te mea kua takoto te ture, kāore e kore ka whakaetia ētahi kura kaupapa Māori, āra, ko ngā mea he iti te whakapau moni. Pai kē tana huri ko ētahi o ngā Kura Manatū hei kura kaupapa Māori, tērā ko te hāpai i ētahi o ngā kura tūhāhā o waho.

Nā reira, he inoi tēnei ki ngā Kura Reorua kia kaua rātou e tere tono kia huria rātou hei Kura Kaupapa Māori. Kei te haramai tonu hoki ā rātou pūtea moni. Kāore he rerekētanga o tēnei mehemea ka huri kura kaupapa Māori rātou. Ko ngā kura tūhāhā o waho e kī ana ka raru kē ko rātou; waiho kia tū pakari rātou kātahi pea ka pai te tono.

KURA KAUPAPA MĀORI (tonu...)

E whakaae ana te Taura Whiri i te reo Māori, mā ngā Kura Kaupapa Māori e ora ai te reo i roto i ngā tamariki ahu mai i ngā Kōhanga Reo. Engari mōmōu noa iho te whakatū KKM mehemea kāore he kaiako matatau ki te reo. Kei reira kē te mahi nui, ko te kimi tāngata matatau te reo, hei tono ki ngā Kura Takiura.

Anō rā te kamakama o te Komiti Kura Kaupapa Māori o Tāmaki-makau-rau, nā rātou i tīmata te Kura Kaupapa Māori mō ngā kaiwhakaako i roto o te Kura Takiura o Tāmaki-makau-rau. Ko tēnei te tau tuarua mō tēnei kura. Kua āhua oreore mai hoki te hunga o te Kura Takiura o Waikato. Kua tīmata ngā whiriwhiri kōrero whakatakoto kaupapa whakahaere mō tētahi kura pēnei ki roto o Waikato.

Nō reira kia kaha tātou katoa ki te hāpai i tēnei kaupapa. Koutou o ngā whānau kei te hiahia Kura Kaupapa Māori mō ā koutou tamariki, kimihia ngā tāngata e tika ana hei kaiako, ka āta tiaki i a rātou mō te tuku ki Tāmaki-makau-rau, ki Waikato rānei, hei Kaiako. Kia rahi te hunga kaiako ko tērā te wā whakatūtū Kura Kaupapa Māori ki ngā pitopito o motu. I tēnei wā me āta tiaki te ruarua Kura Kaupapa Māori kei a tātou me ō rātou kaiako. Kaua tātou e tere torotoro haere kei rite ki te ahi rārauhe “tere murara tere poko”.

TE WHAKAATURANGA '92

Ā te tau e heke mai nei, atu i te 20 o ngā rā o Paenga-whāwhā ki te 12 o ngā rā o Whiringa-ā-nuku, ka tū te hui nui e kīa nei ko Te Whakaaturanga 92. Kei Seville tēnei hui whakahirahira e tū ana. Kua neke atu i te kotahi rau ngā whenua kua pōhiritia. Ko Aotearoa tētahi kua pōhiritia kia haere. Kua tāpuia he wāhanga o te rōpū o Aotearoa mō tētahi kapa haka. Nā tēnei tū āhua, e kimihia ana e ngā kaiwhakahaere o taua rōpū ngā tohunga Māori ki te mahi waiata-ā-ringa hei kawatu ki reira. Kua tīmata kē te whiriwhiri i ngā Māori e tika ana mō te haere, ā, ka haere tae noa atu ki te 8 o ngā rā o Mahuru. Mena e hiahia ana koe ki te uru ki roto i te kapa haka e kōrerotia nei, me tae atu koe ki tētahi o ngā whiriwhiringa o tēnei marama. Mō ngā āhuatanga katoa e pā ana ki tēnei haerenga ki Seville, me whakapā atu ki te kaiwhakahaere, pouaka poutāpeta 99 474, Tāmaki-makau-rau, waea (09) 792 221.

Kia mahara ki te hunga e tohutohu ana i a koutou, kua kōrero nei i te kupu a te Atua ki a koutou.

NGĀ HAKI

I puta te riri o tētahi Māori mō te kore e whakaaengia mai e tētahi toa tana haki he mea tuhi nāna i roto i te reo Māori. Kia āta mārama mai e ngā iwi, ko te haki, kāhore he mana. Ehara i te mea mā te reo e mana ai te haki. Ka āhei te tangata ki te kore e tango i te haki ahakoa he mea tuhi ki tēhea reo. Ko ngā moni anake e whai mana ko ngā moni pūranga me ētahi moni haki a te kāwanatanga. Engari ko ngā haki a ngā pēke maha e mōhio whanuitia nei, kāhore kē ō rātou mana. Tēnā koia, e te ao Māori, he aha tā koutou kupu mō te “cash”. Nā mātou o te Taura Whiri i te Reo Māori ngā kupu nei, “moni pūranga”. Aianei pea, he kupu anō a koutou!

TE HUI KI TE KURA KAUPAPA MĀORI O TE MARAE O HOANI WAITITI

I te Kura Kaupapa Māori o Hoani Waititi i roto o Waipareira te hui a ngā Kura Kaupapa Māori o Tāmaki. I reira ngā māngai o ngā kura o Ōtautahi, o Kirikiriroa, o Rākaumanga. Nō te Tūrei te 29 o ngā rā o Kohitetea ka tīmata te hui, ā, i mutu i te rā tuatahi o Hui-tanguru.

Ko ētahi o ngā take i āta whiriwhiria he whakaaro mō ngā kura kia riro mā te Taura Whiri i te Reo Māori e whakapakari ake te reo me ngā tikanga Māori o ngā kaiwhakaako i roto i ngā Kura Kaupapa Māori. Nā runga i tēnei, ka whakataungia me tū he kura whakapakari i te reo mō ngā kaiwhakaako o ngā kura nei, mō rātou anake, ki te marae e mohiongia nei ko Te Poho o Tāmaki i roto o Tāmaki atu i te 24 o ngā rā o Paenga-whāwhā ki te 28 o ngā rā o taua marama. Kia mārama mai. Ko tēnei kura mō ngā kaiwhakaako anake o ngā Kura Kaupapa Māori.

I te wā i tuhingia ai ēnei kōrero, e 15 anō ngā Kura Kaupapa Māori puta noa i te motu. O ēnei tekau mā rima, e whā kāore anō i puta noa te pūtea a te Kāwanatanga hei āwhina i a rātou. Nō Te Whānau-a-Ruataupare i Tokomaru te kura hou i whakapuaretia i te 11 o ngā rā o Hui-tanguru o tēnei tau.

NGĀ WHAKAMĀTAUTAU

Ka tū ngā whakamātautau kaiwhakamāori a te Rāhoroi 12 Whiringa-ā-nuku 1991. Ka kati ngā tono a te Rāhoroi 14 o Mahuru 1991. Ki te hunga ka hiahia whakauru mai me tuhi mai ki a: Mātene Rūāwai, Kaiwhakahaere Whakamātautau Pouaka Poutāpeta 411, Whanga-nui-ā-tara.

TE AROTAKE WHĀNUI I NGĀ TŪTOHINGA O NGĀ KURA

I tēnei wā kei a au te wāhanga takawaenga e pā ana ki ngā mahi whakaako i ngā tamariki Māori i roto i ngā kura o te rohe o Tainui, o te rohe “atu i ngā Kurī ā Whārei ki Tikirau, mai i Maketū ki Tongariro”.

Ko te whakaritenga, me āta ahu aku mahi arotake ki ngā Kura Kaupapa Māori, ki ngā Kura Reorua, ki ngā rōpū Reorua, ki ngā rōpū Rūmaki hoki.

Heoi anō, nā te mea kāore anō kia whakapono te nuinga o te iwi Māori tērā ka taea e tō tātou reo Māori te whakaputa ngā āhuatanaga katoa o ēnei rā, ka pēnei aku whakaaro me awhi atu au i ngā tamariki Māori ahakoa kei whea. Ko ēnei ngā mea hei whakarite mai mā te kaiārahi o te rōpū arotake, kia māmā ai te wāhi ki ahau, nā te mea e whakawhiti ana aku mahi i ngā rohe e rua.

1. Me whakarite mai ngā wā hei huinga atu māku ki te /ngā:

Tumuaki o te kura, Tumuaki tuarua, Tumuaki āwhina, kaiwhakaako Māori, Ākonga Māori, Kaiārahi o ngā Tari – Kura tuarua, Kaiārahi rōpū kaiwhakaako – Kura tuatahi, kaiwhakaako (e tika ana), Heamana o te Poari Kaitiaki, Mema o te Poari Kaitiaki (e wātea ana).

2. Me kite au i mua i taku taenga atu ki te kura i ngā pepa katoa e pā ana ki te kura.
3. Tērā ka tae atu au ki te kura me hōmai e te Tumuaki.
 - (a) te rārangi īngoa o ngā tamariki Māori o te kura
 - (e) te rārangi īngoa o ngā tamariki Māori tino mātau
 - (i) te rārangi īngoa o ngā tamariki Māori kore e mātau.

TE WHARE TAONGA O TE MOTU

Nō te hui a te Kaunihera o te Whare Taonga o te Motu i Whanga-nui-a-Tara, ka whakatūria a Arapata Hakiwai hei Pou kaitiaki mō ngā taonga Māori katoa o te Whare taonga o te Motu.

Ko Arapata Hakiwai kua puta kē i ngā tohu mātauranga teitei o te Whare Wānanga o te Whanga-nui-a-Tara, ā, ko ia tētahi o ngā kaimahi o tēnei whare e haere ana ki ngā hui whakaatu i ngā taonga Māori ki tāwāhi. Nō Ngāti Kahungunu tēnei tamaiti.

4. Me whai haere e au ngā marautanga e pā ana ki ngā tamariki Māori nei.

5. Mē kimi, mē pātai ngā whakaritenga arotake i ngā whāinga ako kua whakataungia mō ngā tamariki Māori nei.

Ko te wāhi whakaratūraruru, ko taku mōhio atu, e whakataungia ana nga tamariki tino mātau, ngā tamariki kore e mātau, i roto i te reo Pākehā, i ngā marau Pākehā, i roto i ngā mahi Pākehā katoa.

Ki te kore e taea e te tamaiti Māori te kōrero, te whakautu, te mahi i ngā mahi Pākehā, ka kīia e ngā kaiwhakaako, i roto i tō rātou whakapono kotahi anake te reo kō tō rātou reo o tauīwi, he tamaiti kūare, nā ka whāia e ngā kaiwhakaako nei kia kaha ake te reo Pākehā o ngā tamariki Māori nei, kia taea ai e rātou te kōrero i roto i te reo Pākehā, ko te reo Pākehā rā hoki te reo whai mana huri noa i te ao whānui.

Ko tāku i tēnei wā, kia whakapono rā anō tātou ki te mana o tō tātou ake reo kia rangona rā anōtia tō tātou reo e kōrerotia ana e ēra o tātou e mōhio ana ki te kōrero i tō tātou reo Māori; ka riro tonu ko tauīwi ki runga, he tokomaha ake rā hoki rātou i a tātou.

Ka riro ko rātou ki runga, mā rātou tātou e tohutohu mai anei te huarahi tika, ko mātou e mōhio ana, ko koutou e kūare ana! Ka aroha rā ngā tamariki Māori, i te kaha o te whai a ō rātou whanaunga mōhio ki te reo Māori ki te kōrero i te reo Pākehā. A tōna wā ka pēnei mai ngā tamariki nei,

“You neat all right! You can talk neat English! When you gone, thas all I got, nothing Māori, just bottom o the heap!”

HE KŌURA

Kānapanapa ana ngā moni hou o Aotearoa. Te rua tāra me te kotahi tāra kua puta hei whakahōhā i te hinengaro Māori, ā, hei patu hoki i ngā pākete o ngā iwi whai pākete! Taro ake te wā, ka kore e kitea ngā tāra pepa mō te tahi me te rua tāra. Ko te kōrero a ngā kaiwhakahaere moni, he paruparu rawa ngā moni pepa. Ko tō mātou pōhēhē ahakoa pēhea te āhua o te moni, e paruparu ana!

Patua i tahatū o te rangi, waiho tangata haere wā kia haere ana, kia rongō ai koe i te kōrero.

NGĀ KUPU O TE KĪHINI

<i>Baking powder</i>	Pēkena paura	<i>Lettuce</i>	Rērihi
<i>Bamboo</i>	Inanga	<i>Marrow tendril</i>	Tōihi, Wenoweno
<i>Bean</i>	Pīni Pītau	<i>Marrow</i>	Kamokamo, pāpapa
<i>Bean Sprout</i>	Pihi pīni	<i>Mixed herbs</i>	Ranu kakara
<i>Beet (silver)</i>	Korare	<i>Mixed spice</i>	Ranu kikini
<i>Beetroot</i>	Kōkura	<i>Mushroom</i>	Harore
<i>Brussels Sprout</i>	Parete	<i>Non-stick pan</i>	Parai pirikore
<i>Cabbage</i>	Kāpeti	<i>Onion</i>	Riki
<i>Carrot</i>	Kāroti	<i>Parsnip</i>	Pāhinapi
<i>Castor Sugar</i>	Huka rauangi	<i>Pea</i>	Huapī
<i>Celery</i>	Hāreere	<i>Pepper</i>	Kikini
<i>Cellophane</i>	Tākai Pīataata	<i>Pikelet</i>	Packete
<i>Clothes rack</i>	Iringa kaka	<i>Polystyrene</i>	Kirimā
<i>Cooking</i>	Tao	<i>Potato</i>	Tāewa, Rīwai,
<i>Corn</i>	Kānga		Parareka, Kāpana
<i>Cotton</i>	Miro	<i>Pumpkin</i>	Paukena
<i>Cream of Tartar</i>	Paura Māhī	<i>Pumpkin tendril</i>	Tōihi, wenoweno
<i>Crepe paper</i>	Pepamingo	<i>Radish</i>	Rātihi
<i>Cucumber</i>	Kūkamo	<i>Rubber band</i>	Hererapa
<i>Custard</i>	Wai tōhua	<i>Scone</i>	Takau iti
<i>Dandelion</i>	Tohetea	<i>Spaghetti</i>	Noke paraoa
<i>Drawing pin</i>	Titi	<i>Spatula</i>	Koko parai
<i>Egg beater</i>	Kōheri	<i>Spice</i>	Raukikini
<i>Egg white</i>	Kahu	<i>Suede</i>	Kirinane
<i>Egg yolk</i>	Tōhua	<i>Sweet potato</i>	Kūmara
<i>Endive</i>	Hīkori	<i>Tinsel</i>	Kohiko
<i>Fruit salad</i>	Purini huarākau	<i>Tomato</i>	Tōmato
<i>Garlic</i>	Kāriki	<i>Turnip</i>	Tōnapī
<i>Ginger</i>	Aka kanekane	<i>Turnip leaf</i>	Kōrau, Rearea
<i>Golden Syrup</i>	Miere	<i>Yam</i>	Uhi, Uwhi
<i>Herb</i>	Rau kakara		
<i>Instant pudding</i>	Purini tere		
<i>Leek</i>	Rīriki		

NGĀ KUPU PŪORU

<i>Accordion</i>	Kōriana	<i>Keyboard</i>	Papa piana
<i>Bagpipes</i>	Pūngawī	<i>Maraca</i>	Maraka
<i>Bangle</i>	Tauri	<i>Music</i>	Pūoru
<i>Banjo</i>	Pātura	<i>Orchestra</i>	Ōkerehā
<i>Bass</i>	Panguru	<i>Organ</i>	Ōkena
<i>Cable drum</i>	Pūwaea	<i>Piano</i>	Piana
<i>Castanet</i>	Tau paroro	<i>Piccolo</i>	Pikoro
<i>Cello</i>	Hero	<i>Recorder</i>	Hopu reo
<i>Clarinet</i>	Rehu matangi	<i>Saxophone</i>	Rehu Kōkō
<i>Clave</i>	Tamomo	<i>Synthesizer</i>	Whakatukutahi
<i>Cymbal</i>	Himapura	<i>Tambourine</i>	Pahū tatangi
<i>Double Bass</i>	Pāngurunguru	<i>Triangle</i>	Tapatoru
<i>Drum</i>	Pahū	<i>Trombone</i>	Toropona
<i>Fiddle</i>	Whira	<i>Trumpet</i>	Pūtara
<i>Flute</i>	Kōauau	<i>Tuba</i>	Tupa
<i>Guitar, electric</i>	Kitā hiko	<i>Ukelele</i>	Kuturere
<i>Guitar, acoustic</i>	Kitā noa	<i>Viola</i>	Waiora
<i>Harmonica</i>	Pūtangitangi	<i>Violin</i>	Wairingi
<i>Harp</i>	Hāpa	<i>Xylophone</i>	Pūpūoru

NGĀ PUKAPUKA HOU

E rua ngā pukapuka hou nō nanahi tata nei i puta ai ki te wheiao, ki te ao mārama. E tika ana ngā Kaiwhakamāori me ngā Minita o ngā hāhi kia whiwhi ki tētahi o aua pukapuka. E rua ngā pukapuka nei nā Cleve Barlow o te Whare Wānanga o Tāmaki i tuhi. Ko te pukapuka tuatahi ko “Tikanga Whakaaro”. I roto i ngā mihi a Pā Hēnare o te hāhi Katorika o Tāmaki, ka puta tana reo mihi ki te kaituhi o te pukapuka nei, ā, i pēnei “E whakapai atu ana ahau ki a Cleve, nā te mea, kāhore a ia e whakatū ana i a ia anō, engari e hokihoki ana ki ngā kōrero o ōna mātua: “Kāhore te wairua whakahihī i a ia. E mau ana te rārangi kōrero, 'E kore e taea e wai rānei te kōrero, mō tētahi atu iwi, hapū rānei, mā rātou anō ā rātou kōrero, kei a rātou anō ō rātou ake mana'. Kāhore hoki a ia e mea ana, kei a ia te kōrero whakamutunga. Engari ko aku kupu whakamutunga ko ēnei:

Nā te whakaatu ka mōhio
Nā te mōhio, ka mārama.

Ko tētahi atu tangata e tino tautoko ana i te pukapuka nei ko Tā Hugh Kāwharu o Ngāti Whātua ko ia nei te Ahorangi o te taha Māori i te Whare Wānanga o Tāmaki. Kua puta ana mihi mō te pukapuka nei i te mea i tāngia i roto i ngā reo e rua – te reo Māori me te reo Pākehā. E pā ana te pukapuka nei ki ngā tini āhuatanga o te iwi Māori. He mārama noa te kōrero, ahakoa Māori, Pākehā rānei. Kei roto ngā whakamāramatanga mō te aituā, te aroha, te Atua, te hahu tūpāpaku, te hāngi, te hongī, te hura kōwhatu me te tini atu. Mā te kōrerotia o ēnei tuhituhi e te tini Māori, Pākehā, e ngaro ai pea ngā whakaaro whakaparahako, whakahāwea a te hunga kūware. Tēnā koe Cleve mōu i whakapau i tō wairua me tō tinana ki te tuhi i ēnei kōrero hei hiki ake i te iwi Māori ki te ao mārama. Ko te ingoa anō o te pukapuka nei – “TIKANGA WHAKAARO”.

Ko te tuarua o ngā pukapuka nei “He pukapuka whakataki kupu o te Paipera Tapu” nā Cleve Barlow anō i whakapukapuka te katoa o ngā kupu i roto i te Paipera Tapu. Nā te Pīhopa o Aotearoa te kupu Takamua me tana kī, “mai i te ūnga mai o te Rongopai ki Aotearoa nei i te tau 1814, he maha ngā kaupapa i whakamāoritia mai i ngā karaipiture, i Te Rāwiri, me ēra atu tikanga whakahaere karakia. He pukapuka whakataki (tēnei) i ngā kupu me ngā rārangi kōrero e kitea ana i roto i te Paipera Tapu. Nō reira ngā mihi nui ki a Cleve Barlow te tangata i manawanui ki te whakapau i tōna kaha me tōna mātauranga ki te whakatinana i tēnei moemoeā”.

Ahakoa he aha te kupu i roto i te Paipera, ka kitea taua kupu i roto i tēnei pukapuka, ehara i te mea ko ngā kupu anake, engari ko te rārangi, te ūpoko, me te pukapuka. Hei tauira, me tango mai ko te kupu nei “āta”. Kei raro i tēnei kupu e whakaatū ana i te pukapuka, te ūpoko me te rārangi e kitea ai taua kupu.

Tīmata atu i te pukapuka tuatahi o te Kawenata Tawhito i Kenehi te waru o ngā ūpoko, te rua tekau o ngā rārangi. Kei reira te whakahuanga tuatahi o tēnei kupu: āta i roto i te Paipera. Mehemea kei te rapu koe i tētahi rārangi i roto i te Paipera, me kī ko te rārangi “Koia anō tana aroha ki te ao” me rapu koe i te kupu “aroha” i te kupu “ao” rānei. Kei raro i ēnei kupu ngā wāhi katoa o roto i te paipera e kitea ai ēnei kupu.

He pukapuka tino whakamīharo tēnei. Ki te uaua te kitea e tētahi kaiwhakamāori te kupu Māori mō tētahi kupu Pākehā, mā tēnei pukapuka e whakaatu he aha taua kupu mehemea rā ka kitea taua kupu i roto i te Paipera. Ko tēnei pukapuka kua tukuna ki te ao whānui i raro i te maru o te Pīhopatanga o Aotearoa.

TE ORENGA WAHA KĪ

Kua puta te whakahē a te Tari a te Kaiwhakawhanaunga ā-iwi mō te kore e āta aro tika mai ngā kōrero pāho e pā ana ki te iwi Māori. I tū te hui i ēnei rā tata nei i te Whare Pāremata i hui mai ai ētahi o ngā rangatira o ngā nūpepa o Niu Tīreni me ngā māngai o te Pouaka Whakaata, ngā reo takiwā me te hunga pāho i te reo Māori. Nā tētahi o ngā kaimahi o te tari nei me ētahi o ngā tohunga o te Whare Wānanga o Manawatū i kohikohi ngā kōrero me ngā mahi a te katoa o te hunga pāho, ā, ka whakapukapukatia. I konei, ka kitea te tino

ngoikore me te tino kūware o ngā kaituhi o ngā nūpepa me ngā kaipāho ki ngā tikanga Māori. Ko te nuinga o ēnei tāngata, kore rawa e mārama ana ki ngā tikanga Māori katoa. Nā tēnei āhua ka kotiti kē ngā korero a ngā kaipānui, kaituhi rānei. Nā te Minita Māori rātou i wero ki te whakatairanga i ngā kaupapa e pā ana ki te iwi Māori. I kī te Minita, me riro mā te Tira Ahu iwi e whakahaere ētahi āhuatanga hei āwhina atu i ngā kaipāho me kore e taea te whakakore atu i ngā kōrero e kotiti kē ana.

E ngā iwi, e ngā mana, e ngā kārangaranga maha, arā koutou e mahi kaha nei kia ora tonu tō tātou reo rangatira, tēnā koutou, tēnā koutou, tēnā koutou katoa.

Tēnā koutou i ō tātou mate puta noa i te motu. Ko ngā mea tonu i tae mai te kōrero e pā ana ki tō tātou whānau ko te mokopuna a Liz rāua ko Graeme Hunkin i muri tonu o te tīmatanga o te tau hou. Ko te koroua ko Tai Pēwhairangi o Te Whānau a Ruataupare i hinga mai i ngā wiki tata nei. Ko te hoa rangatira o Iritana Tawhiwhirangi ko Dick Spooner, ko te tama hoki a tētahi o ō tātou kuia a Auntie Ellen Ngātai. No tēnei wiki tonu nei i hinga ai ki roto o Te Whanga-nui-a-Tara. E ai ki ngā kōrero a kui mā, a koro mā, kua tae rātou ki te ora, mahue mai ko tātou o rātou urupā. Ka haku ake hoki te manawa ki a koutou ka pani nei. Ka inoi mō ngā manākitanga a Te Atua ki a koutou.

Tau ārai o te pō, tītoko ko te ao mārama.

Te Hui i te Waimana:

Nā Hōhepa te pōhiri kia whakakao atu mātou ki Tanatana marae i roto o Te Waimana Kākū i te Hui-tanguru nei. Ko te kaupapa nā mātou tonu i whakarite ko te whakapakari i ngā kaiwhakaako a Te Ātārangi. Kua roa te wā i noho tahi ai mātou ngā kaiwhakaako ki te wānanga, ki te whiriwhiri whakaaro e pai ai tā tātou whāngai i te reo ki te hunga akonga. Ka nui te mihi atu ki a koutou katoa i tae ake, mai i ngā tōpito o te motu. Ki te hunga i takahi mai i te pō i muri o ngā mahi i roto o Tāmaki-Makau-rau me Te Waipounamu i a koutou te kaha.

Ka hoki rawa tātou ki ētahi tau roa nei ki te rongo anō i te mahana o te wānanga tahi o te whānau a Te Ātārangi. He maha hoki ngā kaupapa i āta wānangatia, otirā o ngā mahi kei mua o te ihu e tū mai ana. I puta he māramatanga mō te āhuetanga o ā tātou mahi me he whakauru atu tātou ki ngā kaupapa tuku tohu a Te Mana Mātauranga Motuhake o Aotearoa (NZQA). Ahakoa anō rā koia kare te Pou o taua rōpū i tātū mai ki te hui nā erā tonu o tātou e mātau ana, e mahi ana rānei i runga i ngā tūranga kaiwhakatau o tēra rōpū i whakamārama ki te minenga. Hāunga anō hoki ngā mahi ako, ka pai kē te matakītaki i ngā momo āhuetanga whakaputa i te kōrero, te mārama o te whakatakoto o ngā rākau, ngā waiata hou me ngā mea tahito i whakaarahia anō

me ngā mahi whakaari hoki – tino pai kē tēnei hui. Kua titiro kē atu ki te whakatū anō i tētahi hui pēnei ā ēnei marama tata nei.

Ka mihi hoki Te Ātārangi whānui ki ngā hapū katoa o Te Waimana i manaaki nei i te huihuinga. Tēnā rawa atu koutou. E kore e warewaretia tō koutou aroha.

Hura Kōhatu

Ko te hura kōhatu o Raukura nō muri tonu o te hui i Te Waimana. I huraina he toka, ka whakatipua he rākau kahikatea e te kaunihera ā rohe o Kapiti hei tohu whakamaumaharatanga ki a ia mō ana mahi whakakotahi haere i te iwi Māori me te iwi Pākehā o taua rohe. Nō muri rawa o tēnei kātahi anō ka whakaeke ki tana marae o Raukawa ka neke atu ki tana whare karakia ki Rangiātea hura ai i tana kōhatu.

I reira ka tae mai te rongo mō te māuiui o tōna whaea o Mere Turner i roto o Taranaki. Ka pā mai te aroha i runga i tana kore e kitea ā kanohitia i te rā o tana tamāhine. Ko te tūmanako kei te ora te tinana o tō tātou kuia, ā, me te inoi anō kia tau ngā manaakitanga a Te Runga Rawa ki a ia.

Ētahi atu hui

Nō tēnei wiki tonu i tae mai ai te kōrero a Buster Walden mō tā rātou wānanga ako i tū i roto o Ōtepoti. I kao katoa atu te whānau mai i Timaru ki Murihiku. Ka pai te rongo kei te whakaaraara ake anō ō reira. Kātahi tonu hoki ka mutu atu te wānanga a tēnei rohe mai i Manawatū ki Te Wairarapa tae mai ki roto o Te Whanga-nui-a-Tara. Koinei ngā mea e mōhiotia ana, tērā ki te whakatū hui koutou whakaatu mai kia mōhio ai tātou katoa. Ko te painga atu, mehemea ka tae mai i mua noa atu o te whakatūtanga kia taea ai hoki te haere atu a te hunga e wātea ana.

He Whakaaro Rangatira

Nō tēnei wiki i karangahia ai au e te Amokapua o Te Taura Whiri ki tana tari. I reira ka whakatakotohia mai e ia tana kaupapa, otirā ia ko te tuku mai i ētahi maramataka mā ngā kura a Te Ātārangi. Ā ēnei rā tata nei ka tohaina e māua ko Cathie, te kōtimana, ki ō koutou takawaenga, ki ngā kura hoki a Te Ātārangi e mōhio ana māua, mā rātou i muri atu i tērā. Ka nui rawa atu te mihi mō tēnei taonga nui, ātaahua ki te whānau. E kara, Tā Kīngi, tēnā rawa atu koe.

NGĀ KUPU HOU O TE KURA

<i>Art room</i>	Taiwhanga Toi	<i>Latin</i>	Mātauranga Reo Rātini
<i>Arts</i>	Mātauranga Toi	<i>Lecture Room</i>	Taiwhanga Whakaako
<i>Assembly</i>	Whakaminenga	<i>Lost Property Office</i>	Tari Paekura
<i>Astronomy</i>	Tātai Arorangi	<i>Mathematics</i>	Mātauranga Pāngarau
<i>Audio Visual Room</i>	Taiwhanga Ataata Rongo	<i>Music room</i>	Taiwhanga pūrū
<i>Bilingual Class</i>	Akoranga Reorua	<i>Philosophy</i>	Mātauranga whakaaro
<i>Careers</i>	Momo mahi	<i>Physics</i>	Mātauranga Whatu
<i>Chemical Store</i>	Pūranga Kēmia	<i>Political Science</i>	Pūtaiao Tōrangapū
<i>Chemistry</i>	Mātauranga Matū	<i>Practice room</i>	Taiwhanga akoako
<i>Class</i>	Akoranga	<i>Principal</i>	Tumuaki
<i>Clothing room</i>	Taiwhanga tui kākahu	<i>Principal (assistant)</i>	Tumuaki āwhina
<i>Commerce</i>	Mātauranga Tauhokohoko	<i>Principal (deputy)</i>	Tumuaki tuarua
<i>Computer room</i>	Taiwhanga rorohiko	<i>Psychiatry</i>	Mātauranga mate wairangi
<i>Economics</i>	Mātauranga Ohaoa	<i>Reading</i>	Mātauranga pānui
<i>Engineering</i>	Mātauranga Pūkahatanga	<i>Resource (n)</i>	Matatiki
<i>English</i>	Mātauranga Reo Ingarihi	<i>Room</i>	Taiwhanga
<i>French</i>	Mātauranga Reo Wīwī	<i>Science</i>	Mātauranga Pūtaiao
<i>Geography</i>	Mātauranga Papa Whenua	<i>Seminar room</i>	Taiwhanga huinga
<i>Greek</i>	Mātauranga Reo Kariki	<i>Senior Laboratory</i>	Taiwhanga Pūtaiao Matua
<i>Guidance Counsellor</i>	Kaitohutohu ārahi	<i>Sick Bay</i>	Taiwhanga Tūroto
<i>Gymnasium</i>	Taiwhanga Taka Porepore	<i>Social Studies</i>	Mātauranga Marau-ā-Iwi
<i>Gymnastics</i>	Taka porepore	<i>Sociology</i>	Mātauranga noho-ā-iwi
<i>Head of Department</i>	Te Kaiwhakahaere	<i>Spelling</i>	Pūngakupu
<i>History</i>	Mātauranga o nehe rā	<i>Staff room</i>	Taiwhanga kaimahi
<i>Home economics</i>	Mātauranga Ohaoa Kāinga	<i>Stationery Shop</i>	Toa Pukapuka
<i>Laboratory</i>	Taiwhanga Pūtaiao	<i>Typing Room</i>	Taiwhanga Patopato
<i>Languages</i>	Mātauranga Reo	<i>Writing</i>	Mātauranga tuhi

HE PUKA TONO

Tēnā koa tonoa mai kia:

— × <i>Māori for the Office</i> (1990, 32 whārangi)	@	6.00	_____
— × <i>Ngā Whakahaere Reo Māori</i> (1990, 56 whārangi)	@	9.50	_____
— × <i>Tōku reo, tōku ohooho</i> (pānui whakaahua)	@	5.00	_____
— × <i>Me ū, Māori mā!</i> (pānui whakaahua)	@	5.00	_____
— × <i>Te Waka</i> (pānui whakaahua)	@	5.00	_____
— × <i>Ka mate, Ka mate</i> (pānui whakaahua)	@	5.00	_____
— × <i>Poraka Moko</i> (paku/āhua nui/nui/tino nui)	@	30.00	_____
— × <i>He Muka</i>		kaore he utu	_____

TE KATOA (Kei roto te tāke hokohoko i ēnei utu katoa)

\$_____

Ingoa: _____

Kāinga noho: _____

Wāea: () _____